

'ארץ ישראל' במשנת אור החיים הקדוש | לכבוד יום ההילולא רפב' שנים לפטירתו

בשוה אם כן כולם עשירים, גם אין לחוש להתמוטטות כל עת היותם בארץ כי ממנה עושר ונכסים והוא אומר 'כל בה'.

ב. הקשר בין א"י לעם ישראל

❖ רק ע"י החיבור של א"י ועם ישראל ניתן להשרות השכינה – בראשית יב, א

אל הארץ אשר אראך... עוד יתבאר על דרך מה שאמרו בספרי בפסוק (במדבר לה) אשר אני שוכן בתוכה אשר אני שוכן בתוך בני ישראל אין שכינה שורה אלא בתוך בני ישראל ובעודן בארץ ע"כ, והוא שאמר ה' לאברהם 'אל הארץ אשר אראך' פירוש ראוייה לך ואתה ראוי לה... אראה אותך לה ואראה אותה לך כי זה בלא זה אינם ראויים להשראת שכינה ולרוב ההצלחות:

❖ הברכה של א"י היא כשעם ישראל יורש אותה, וכן בזמן הגלות היא סוגרת עצמה בפני הגוים - ויקרא כ, כד "ואמר לכם אתם תירשו את אדמתם ואני אתננה לכם לרשת אתה ארץ זבת חלב ודבש אני ה' אלקיכם אשר הבדלתי אתכם מן העמים":

ואני אתננה וגו' ארץ זבת וגו'. קשה אחר שאמר 'לרשת אותה' מה צריך לומר 'ואני אתננה', עוד למה סמך שבח הארץ לזכרון הירושה. ונראה לי שהכוונה היא שמלבד מה שיירשו עוד יתן להם שתהיה הארץ זבת חלב ודבש יותר מהשיעור מה שלפניה, גם שלל שלא בזמן ירושתם אחר כך שהוא זמן החורבן שלא תהיה זבת חלב ודבש, כמו שסיפרו מכירה בזמן הזה בעונינו:

❖ שבח הארץ- רק כשה' מיוחד שמו על ישראל - דברים יא, יב אשר ה' אלקיך דורש. דקדק לומר תיבת 'אלקיך' להעיר כי שבח הארץ היא כשה' מיוחד אלקותו על ישראל אבל בזמן שישראל גולים ואין השכינה בתוכם אין שבח כל כך לארץ:

❖ א"י מכפרת על עם ישראל גם לאחר שגלו ממנה - שם לב, מג ואומרו 'וכפר אדמתו עמו' הוא גמר הדברים שהתחיל לומר 'כי ידון ה' עמו וגו' וגמר אומר כי הנמצא עדיין מהחטאים על ישראל תכפר עליהם הארץ אשר היתה לשמה ולחרפה שנים רבות זה יהיה לכפרת עוון עם ה':

ג. ארץ ישראל ושמירת התורה

❖ דור יוצאי מצרים יזכו להיכנס לארץ רק אם ידעו את ה' - שמות י, ח

והבאתי וגו'. קשה כי דברי א-ל עליון דברו טהור הוא כי יוצאי מצרים הם הנכנסים לארץ דכתיב והבאתי אתכם אל הארץ ולא מצינו שכן היה אלא ואת בניהם הביא שמה אבל כל דור יוצאי מצרים מבין עשרים שנה נפלו פגריהם במדבר... ונראה כי מקור החכמה נתחכם על קושיא זו וקודם אומרו והבאתי אתכם וגו' אמר 'וידעתם כי אני ה' המוציא וגו' פי' תנאי הוא הדבר ובזה והבאתי וגו' וזולת זה אם תנאצו ה' אין כאן הבטחה זו...

❖ נתינת הארץ על מנת שנקיים את התורה - ויקרא כה, א בהר סיני וגו'. צריך לדעת למה הזכיר הר סיני במצוה זו... ואולי כי לצד שהזכיר מתנת הארץ דכתיב אשר אני נותן דקדק לומר בהר סיני, לומר כי מחמת הר סיני פירוש מה שקיבלו בו היא שנגמרה המתנה, שעל מנת תורה נתן ה' את הארץ:

❖ עיקר הכניסה לארץ על מנת לגדל בה בני תורה - שם יט, כג ויצא ה' שתהיה עיקר הכנסת הארץ לנטוע בה עץ מאכל שהם בני תורה כי אוירה של ארץ ישראל מחכים ומטרה הנפש (ב"ב קנח ב), ונקרא בן תורה עץ מאכל כי ממנו מזון לנפש...

א. מעלת הארץ, חיבתה וברכתה

❖ אורחח"ק עולה לארץ וביטויי חיבתו אליה - מתוך ההקדמה לפירושו והאיר ה' עיני שכלי אין זה (=הצרות שסבל) אלא לקום ולעלות אל מקום חשבותי בו הוא מקום השכינה עיר הרמה עיר החביבה על אלקי עולם וממשלות עולם עליון ותחתון ואזרתי כגבר חלצי סיכנתי עצמי סכנות גדולות דרך מדבר באתי בו עד כי הביאני ה' פה עיר ליוארני יע"א לעלות דרך כאן לארץ חפצתי...

❖ אין שמחה אלא בשיבת הארץ - דברים כו, א והיה כי תבוא אל הארץ. אמר והיה לשון שמחה, להעיר שאין לשמוח אלא בשיבת הארץ על דרך אומרו (תהלים קכ"ו) אז ימלא שחוק פיני וגו':

❖ ישיבת א"י מצווה כוללת כל התורה כולה - שם ל, כ "...כי הוא חייך וארך ימך לשבת על האדמה אשר נשבע ה' לאבותיך לאברהם ליצחק וליעקב לתת להם:" - ואומרו לשבת על וגו', כאילו אמר ולשבת וגו', ודבר זה גם כן הוא מהשגת השלימות, כי ישיבת הארץ היא מצווה כוללת כל התורה, צא ולמד ממאמרם ז"ל (כתובות ק"א א) שכל ההולך בה ד' אמות יש לו חלק לעולם הבא שכולו חיים:

❖ ארץ ישראל - מקום טהור - ויקרא ו, ב כי לא יענב קיבוץ גלויות עד כלות עושי רשעה אלא תיכף ומיד יקבץ נפוצותינו ויוציא אותנו ממחנה האנשים הרשעים אל מקום טהור היא ארץ ישראל הטהורה כי ארץ העמים היא טמאה היא ועפרה ואפילו אוירה (שבת טו) ואין לך מקום שיקרא טהור זולת ארץ הקדושה (וכן ע"ש יט, לג).

❖ ארץ ישראל תכלית השלימות ואין ואבוי למי שידבר כנגדה - במדבר יד, לו

אמר 'להוציא דבה על הארץ' מי זה אמר ותהי שיאמר על הארץ כלילת יופי כי רעה היא אין לך רשע רחוק מעשות כזה כי איך מין האנושי יעזי פניו כל כך לדבר דברים הפכיים בתכלית ההפכיות לומר דבה רעה על השלימות הטוב, אשר על כן חרה אף ה' והרגם מיד ולא האריך אפו להם:

❖ בא"י ניתן לעבוד את האדמה בלי הפסקה - ויקרא כה, ג 'ואספת וגו'... או ירצה להבטיח שהגם שזרעו הארץ שש שנים וכפי טבע הארץ כשזורעה שנה אחר שנה לא תתן כחה, וכמאמרם ז"ל (ב"ב כ"ט א) זורע שנה אחת ומובירה שנה אחת וכו', שבזה תתן כחה אבל שנה על שנה ובפרט שש שנים ודאי שתכנש הארץ, ויאמר האומר הנה טוב מאד שתשבות הארץ באופן אחד בסדר שתתן כחה בשנת הזריעה, ואין לדבר זה גבול שתהיה שנה השביעית בדיוק שנת שבתון, לזה אמר 'שש שנים' ואף על פי כן 'ואספת את תבואתה' בגדר הראוי לה בלא הכחשה משנה לשנה, ואין צורך להוֹבִיר אותה בשנה משני השש כי יצו ה' את הברכה בארץ הקדושה...

❖ א"י כולה קודש ואין בה מציאות של חול המפסיקה בין ישראל לאביהם שבשמים - במדבר לב, כב

ואומרו 'לפני ה'... הגם שהוא (=עבר הירדן המזרחי) חוצה לארץ תהיה נחשבת לכם לאחוזת לפני ה' פירוש תהיה נחשבת אחוזה זו שהיא לפני ה' וזו היא קדושתה שלטעם זה היא שנחשבת הארץ קדושה לפי שהיא לפני ה' באין רצועות חול מפסקת בינה ובין ה' שוכן הבירה:

❖ הברכה הכלכלית בא"י - העושר בא מברכת הארץ וכמו כן אין בה חשש להתמוטטות כלכלית - דברים ח, ט

ארץ אשר לא במסכנות וגו'... ונתן טעם לזה באומרו 'לא תחסר כל בה' פירוש בשלמא אם העושר בא מזולת הארץ זה משתדל ומעשיר וזה אינו משתדל ומעני אבל כיון שהעושר בארץ היא תלוי והמעשיר מהארץ מעשיר ונתחלקה לכולם

❖ אם בני' ישמרו את התורה יזכו בא"י בזכות עצמם ולא רק

בזכות ההבטחה לאבות – דברים ז, יב

עוד ירצה על זה הדרך 'עקב תשמעון וגו' לא תצטרכו לזכות בטוב ה' ובחסדו מצד שבועת האבות **אלא תזכו מצד עצמכם** לשמור ה' לכם הברית וגו' שנשבע לאבותיכם, כי אינו דומה הבא לזכות בשביל עצמו כמו לזכות בשביל אבותיו... ואם ישראל ישמרו תורת ה' למה יגרעו לבא בכח זכות אבות **ואדרבא שלהם גדול משל אבותיהם כי הם עמדו על הר סיני וגם היותם מצויים בתורה ובמצות** מה שאין כן האבות שלא ניתנה להם התורה, ומעתה גדול כח הבנים כשיטיבו מעשיהם מכח האבות:

ד. היחס הנכון לא"י והחיבה הפנימית אליה

❖ כיבוש הארץ וישובה ראוי להיות רק מצד חיבובה ולא לצד

הפקת התועלת ממנה – ויקרא יט, כג

עוד ירמוז באומרו 'וכי תבאו אל הארץ' **שלא תהיה הכוונה לתיאבון המורגשות אלא תהיה כוונת הביאה אל הארץ לחיבוב ולחשק הארץ הקדושה אשר בחר ה' בה** הר ה' שמה, ואמר כי אין כוונת דיבור זה להחליט המניעה מהשתדל בשוב הארץ אלא ונטעתם וגו', הא למדת שמה שהתנה במאמר אל הארץ הוא בבחינת תכלית המחשבה שתהיה למעלת הארץ במושכלות לא להנאת הגוף.

• שם כה, לז

והגם שאני אומר לכם להוציא אתכם מארץ מצרים לתת לכם את ארץ כנען' לא לאכול מטובה ולשבוע מפריה הוא התכלית אלא 'להיות לכם לאלקים' הוא עיקר הארץ, ואמרו ז"ל בתורת כהנים וז"ל כל היושב בארץ ישראל מקבל עליו עול מלכות שמים:

ה. גבולות הארץ הקדושה וכיבושה

❖ ארץ פלישתים היא בכלל הבטחת נתינת הארץ – בראשית כו, ג

כי לך ולזרעך וגו'. ארץ פלשתים בכלל נתינת הארץ היא, ולזה גם כן הסכים רמב"ן.

❖ ארץ סיחון ועוג (עבר הירדן המזרחי) איננה בכלל ההבטחה לאבות, מ"מ נתקדשה כיוון שנכבשה כיבוש רבים ע"י נביא – במדבר ז, מב

אליסף בן דעואל (=נשיא שבט גד). ...עוד על פי דבריהם ז"ל שארץ סיחון ועוג לא היתה בכלל מתנת ארץ ישראל שנתן ה' לאברהם, כמו שאמרו בספרי (ח"ב פיסקא רצט) וזה לשונם פרט לעבר הירדן שנטלת מעצמך עד כאן. ומצינו שמשפט ארץ ישראל יש לה (שביעית פ"ט מ"ב) כידוע... לזה קראו אליסף לצד שהוסיף ליטול יותר ממתנת ה' והסכים ה' עמהם.

• דברים כו, יז

את ה' האמרת היום להיות וגו'. אומרו 'היום' יתבאר על דרך אומרים ז"ל (כתובות ק"י ב) כל הדר בחוץ לארץ דומה כמי שאין לו אלוך ע"כ, והוא אומרו 'את ה' האמרת היום' דוקא, פירוש כיון שהיו בארץ המקודשת, והגם שעדיין היו בארץ סיחון ועוג עם כל זה כבר כתבנו (דברים ג, יג) שהיא מקודשת כיון שנכבשה כבוש רבים על פי נביא... ומעתה אין מקומה נחשב חוצה לארץ ולזה האמירו ה' להיות להם לאלקים, והוא אומרו 'להיות לך לאלקים':

❖ אמנם ייתכן שלולא בקשת שניים וחצי השבטים גם ארץ סיחון

ועוג הייתה נכללת בגבולות הארץ – במדבר לז, יד

כי לקחו מטה וגו'. פירוש נתינת טעם להקודם למה הגביל ה' גבולות הארץ בסדר זה כי לקחו מטה וגו' **אבל זולת זה אפשר שהיה ה' מרחיב להם הגבול יותר** מהגבולות האמורים בענין: **כשכל העולם יכיר שארצנו שייכת לנו לא יהיו טרדות ומלחמות**

– ויקרא כו, ה

'וישבתם לבטח בארצכם' אין מטריד אתכם וכל שנה ושנה תהיה לכם הברכה האמורה, ואמרו 'בארצכם' פירוש שכל

העולם יכירו וידעו כי היא ארצכם ואין לזרים איתכם בה, ובזה לא יהיה לכם אפילו מיחוש ותשובה בטח:

❖ עיקר כיבוש א"י יהיה לעתיד לבוא ע"י כיבוש כל עשרה עממין

– בראשית טו, יח

(יח) **ביום ההוא כרת ה' את אברהם ברית לאמר לזרעך נתתי את הארץ הזאת מנהר מצרים עד הנהר הגדל נהר פרת: (יט) את הקיני ואת הקנזי ואת הקדמני: (כ) ואת החתי ואת הפרזי ואת הקנזים: (כא) ואת האמורי ואת הקנעני ואת הגרגשי ואת היבוס':**

יח. ...הנה יש לתמוה איך טח מראות עיניהם של הממאנים להאמין בגדולתנו ומעלתנו העתידה לבא, כי מקרא מלא דיבר הכתוב שכרת ה' ברית עם אברהם אבינו עליו השלום לתת לזרעו עשרה אומות ועד עתה לא מצינו שנתן ה' לישראל אלא ז' אומות ונשארו ג' אומות ואיך יאמרו העצמות היבשות אבדה תקות נחלתנו ושבועת ה' מנגדתם, וגם הז' שנתן ה' לא כולם באו לפרק התקבל ובעונותינו עבדים משלו בנו, ועשה ה' ככה לרמוז מדה כנגד מדה כשם שאנו עבדי ה' ואין נכנעים לו ית' כעבד מורד ברבו גם כן יבואו עבדים שלנו וימרדו בנו. ועוד יש לאלוק מילין לקיים בריתו.

עוד נתתי לבי לתור בסדר הכתובים ואראה כי הקדים הקיני והקניזי והקדמוני שהם עמון ומואב ואדום שלא באו לידיו בראשונה אלא ז' המאוחרים ואין נכון להקדים המאוחר, אכן ודאי כי מאת ה' היתה זאת להעירך ולהגיד לך כי **עיקר הנתינה היא העתידה שיבואו יחד הג' ועמם הנותר מהז' אומות ותקפוץ פיה עולה בראות שבועת ה', וסימן לדבר נתינת הד' מלכים אשר נתן ה' לאברהם ג' כנגד קיני וקניזי וקדמוני והרביעי תדעל מלך גוים רמז אל התאספות הגוים הנשארים בשבעה הראשונים והבן:**

• שם מט, יא

או יאמר על זה הדרך שהכתוב מדבר בב' הגאולות המפורסמות, הא' היא של מצרים, והב' היא גאולה העתידה בעז"ה, כנגד גאולה הא' אמר 'אוסרי לגפן'... וכנגד גאולה הב' בעז"ה שתהיה בימינו אמר 'ולשורקה' פירוש בעת אשר ישרוק ה' דכתיב (זכרי' י') אשרקה להם ואקבצם אז בני אתונו אמר לשון רבים לומר כל בחינת האומות כי **ביציאת מצרים לא הכניע ה' לפנייהם אלא ראש אומות שהם מצרים וכנען שהם ז' עממין שהם היו ראש ותגבורת לכל האומות אבל ע' אומות לא הוכנעו ולא ניתנו להם, אבל לעתיד לבא בעז"ה לא יניח מהאומות אומה גדולה או קטנה שלא תנתן להם...**

• דברים ז, יב

או אפשר לומר כי על ז' אומות אומר 'את הברית' ועל תשלום העשרה הוא אומר 'ואת החסד', כי מתנת הג' הוא חסד מופלא שהם מלבד ארץ כנען, והמשכיל על דבר יראה כי הם כללות רוב העולם כי אדום עמון ומואב הם פינה גדולה, ומה גם לדבריהם ז"ל (יומא י' ב) שאמרו עתידה מלכות אדום שתתפשט בכל העולם, מעתה יש במתנה זו כל העולם בכלל, וחסד מופלג יקרא ועליו הוא אומר 'ואת החסד', ותדע שכן הוא שהרי עדיין לא זכו ישראל להבטחה הנזכרת ואותה אנו מבקשים ומצפים להנחיל עליון לנו גוים רבים:

❖ הדור שיעבוד את ה' מאהבה בימיו תבוא הגאולה ויכבוש את

כל הארצות המובטחות – שם יט, ח

'ואם ירחיב וגו' לאבותיך'. פירוש עצמן, כי הם ינחלו הארץ לעתיד לבא, ואמר זה יושג להם אם ישמרו את כל התורה ויעשוה ותהיה השמירה והעשייה מאהבת ה' ולא מיראה הדור ההוא אשר יעמוד בזה, בימיו יקים ה' דברו הטוב לתת כל העשרה עממין ויעמיד ביד ישראל כל הטוב שהבטיח לעשות לאבות ביום עומדם בתחיה, ורבותינו ז"ל (סנהדרין צ"ט ב) העירו שגאולה העתידה תלויה בעבודת ה' מאהבה דוקא: